

A tradução da parte do romance “A gorda” da autora Isabela Figueiredo e análise dos procedimentos tradutológicos

Kravić, Jelena

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:258906>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-26**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za romanistiku

Prijevod dijela romana „A gorda“ Isabele Figueiredo i analiza prijevodnih postupaka

Studentica: Jelena Kravić

Mentorica: dr.sc. Daliborka Sarić

Zagreb, 2019.

Universidade de Zagreb

Faculdade de Filosofia e Letras

Departamento de estudos românicos

A tradução da parte do romance “A gorda” da autora Isabela Figueiredo e análise dos
procedimentos tradutológicos

Estudante: Jelena Kravić

Orientador: dr.sc. Daliborka Sarić

Zagreb, 2019.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Department of Romance Languages

Translation of a part of a novel “A gorda” by Isabela Figueiredo and the analysis of translation procedures

Student: Jelena Kravić

Supervisor: dr.sc. Daliborka Sarić

Zagreb, 2019.

CONTEÚDO

1. Introdução.....	1
2. A tradução do romance “A gorda” (p. 19-41)	2
3. Definição da tradução.....	14
4. Nível gramatical	16
4.1. Exemplos de transposição.....	16
5. Nível lexical.....	20
5.1. Equivalência.....	20
5.2. Modulação	23
6. Nível fonológico e ortográfico.....	26
7. Elementos culturais.....	29
7.1. A tradução descritiva.....	29
7.2. Empréstimo linguístico	31
8. Conclusão.....	32
9. Referências bibliográficas.....	33

1. INTRODUÇÃO

Hoje em dia, muita gente considera o processo da tradução como algo fácil de realizar porque as pessoas supõem que é suficiente conhecer só a língua original e a língua meta para criar um texto traduzido. Traduzir não supõe apenas o conhecimento de duas ou mais línguas, o tradutor deve desenvolver diferentes habilidades para realizar uma tradução exitosa. Deve considerar tanto os elementos linguísticos como os extralinguísticos, o contexto e as culturas de ambas as línguas. Portanto, trata-se de um processo muito complexo que exige o desenvolvimento de várias competências.

No princípio deste trabalho apresenta-se a tradução da parte do romance “A gorda” da autora Isabela Figueiredo. Isabela Figueiredo é uma escritora e professora portuguesa. Nasceu em Moçambique e mudou-se para Portugal em 1975, após a independência de Moçambique. Além do romance “A gorda”, publicou as obras “Conto é como quem diz” e “Caderno de Memórias Coloniais”, na qual fala sobre a sua infância africana. O seu romance “A gorda” trata o tema de amor e foi escrito com base na experiência autobiográfica. A protagonista é Maria Luísa, uma mulher que fez a gastrectomia e que ama profundamente o homem que a deixou por ser gorda.

Depois da tradução, apresenta-se a análise do processo da tradução, quer dizer os problemas, as dúvidas e as soluções da tradução, em vários níveis da língua: gramatical, lexical, fonológico e ortográfico. Vão ser apresentados os procedimentos tradutológicos usados no presente trabalho, como transposição, equivalência, modulação, etc. Para vários autores os maiores problemas no processo de traduzir são causados pelos elementos culturais. Para que uma tradução seja exitosa, os tradutores devem escolher a solução mais adequada para a tradução de um elemento cultural. As possíveis soluções para a tradução destes elementos vão ser analisados no final.

2. A TRADUÇÃO DO ROMANCE “A GORDA”

ULAZNA VRATA

Četrdeset kilograma je puno. Toliko sam izgubila poslije gastrektomije: sa sobom sam nosila još jedno čitavo tijelo. Bolje rečeno, vukla. Bilo je to kao da su me doktori odvojili od sijamskog blizanca koji je počinio samoubojstvo od jada i na kraju mi rekli: „napravili smo svoj posao, sada Vi napravite svoj i izdržite. Naučite živjeti sami”.

Učinivši gastrektomiju, više nisam mogla jesti. Jela sam juhe te pila mlijeko i sokove. Osjećala sam da me bole i tijelo i duša. Osjećala sam veliku glad, ali odstranili su mi pola želudca, a ono što je preostalo bilo je vrlo osjetljivo. Prvih sam mjeseci izgubila snagu i kosu te sam hodala polako, prilagođavajući se. Tijelo mi je gubilo po 250 grama na dan, postajala sam lakša, gotovo da sam poletjela. Nisam se tako osjećala još od djetinjstva. Mogla sam se popeti do osmog kata, a da nisam gubila dah i mogla bih se popeti još osam, koliko god da je bilo potrebno, jer me ništa nije moglo spriječiti. Testirala sam se različitim naporima.

„Da vidim mogu li prehodati 20 kilometara“, i uspjela bih. Nisam postala nepobjediva. I dalje razmišljam kao debela osoba. Uvijek ću biti debela. Znam da svijet normalnih osoba nije za mene. I dalje imam taj nedostatak, ali nije toliko vidljiv; smanjio se. Postoje trenuci u kojima mi se čini kao da sam dobila priliku za novi život, kao oni koji su doživjeli bliski susret sa smrću pa su na drugoj strani vidjeli tunel na čijem se kraju nalazi primamljivo bijelo svjetlo koje ih priziva, ali su se ipak odučili vratiti. Ja sam se također odlučila, ali na odlazak, čak i ako me nitko drugi ne isključuje iz života, isključujem se sama. Vrlo dobro poznajem svoje granice, ono što mogu postići i ono što mi je zauvijek zabranjeno. Bogalji su kao i dijamanti- vječni.

Mama je umrla prošle godine, nedugo nakon što se Benedikt XVI. odrekao službe. Naslijedio ga je papa Franjo, dobrodušan čovjek pun razumijevanja, ponizan, iz dobre obitelji, očito nezainteresiran za materijalnu moć, već samo za ono duhovno: mama u muškom obliku. Iste je godine Edward Snowden otkrio svijetu da Big Brother nije samo fikcija, a Portugalci su masovno emigrirali u razne dijelove svijeta u kojima su mogli zaraditi za plaću kojom mogu prehraniti djecu i isplatiti kredit za kuću. Meni je osobno bilo dobro što imam siguran posao, koji se temeljio na usluzi koju sam ja pružala Državi, kojoj sam pak ja bila važna jer su joj potrebni budući glasači koji su, kako je poznato, narod blage naravi. Profesorica sam filozofije u jednoj

problematičnoj školi u kojoj se ne pridaje važnost razmišljanju, već samo djelovanju i rezultatima. Savršeno znam što država i društvo očekuju od mene, a ja dajem ili ne dajem, u skladu s mojim zakonom. Nikada nisam izgubila adolescentski idealizam koji je ravnatelj osporavao još 1978. u školi u Lourinhi, premda danas prepoznajem njegovo praktično znanje. Ne može se reći da je 2013. bila monotona godina. Mama je uvijek znala izabrati pravi trenutak.

Kada je poslije njezine smrti došla *trojka*¹ sa svojim rezovima po njezinu mirovinu i invalidninu, odahnula sam što više nije živa i što joj ne moram objašnjavati da ćemo se morati snaći i s manje novaca, jer su naša Vlada i Europska unija tvrdili da smo prije živjeli iznad svojih mogućnosti pa nas zbog toga treba uništiti. Srećom mama nije morala u potpunosti prisustvovati rušenju velike demokracije, koja se spremala srezati joj sredstva za preživljavanje. Već sam dvije godine od majke bila skrivala da državi porez na njezinu skromnu mirovinu plaćam u potpunosti od regresa. Nisam joj htjela zadati još više muke zbog straha od pogoršanja stenoze aorte od koje je patila, ali više nije bilo moguće skrivati istinu. Budimo realni, plaćala sam takve poreze i račune da više nisam mogla stvoriti novac tamo gdje ga nije bilo. Mamina je smrt bila olakšanje. To što je umrla prošle godine značilo je da je ipak uspjela vidjeti kako sam izgubila 40 kilograma, tu pustolovinu koja je započela dvije godine prije, kada je Passos Coelho ušao u Vladu. Gastrektomija nije bila jeftina, ali platila sam je onim što uštedim na prehrani. Mama je bila ponosna na mene jer je otišla s idejom da ću dugi niz godina prestići oca u dugovječnosti, što je toliko priželjkivala. Baš kao i ona, i ja znam izabrati pravi trenutak. Jedino što od nje nisam naslijedila bila je krvna grupa.

Sada smo u 2014. godini. Mama je otišla. Jednog će dana doći i moje vrijeme; kasno, nadam se, ali u međuvremenu pospremam ormare na prijelazu godišnjih doba. Širim veste, promatram ih i gotovo ne vjerujem da je ta roba prije nekoliko godina pripadala meni. Velike gaćice i stari grudnjaci! Ogromne pidžame zanemarene u ladicu! Glomazni puloveri i hlače! Sve preveliko, neupareno, otrcano, u lošem sjećanju. Teško mi je suočiti se s veličinom odjeće. Ne želim se zamišljati odjevenu u tkanine koje me vraćaju na tolike kilograme i boli unazad niti želim ponovno biti žena koja se ne može pogledati u ogledalo, ali ne mogu ni samo tako baciti odjeću koju sam nosila, koja se besramno pripijala uz moje meko i gotovo netaknuto tijelo. Ona se ne srami onoga što sam bila. Vjerujem da stvari imaju neku auru, neku povezanost s ljudima, da

¹ Trojku čine članovi Europske komisije, Europske središnje banke i Međunarodnog monetarnog fonda

imaju život. Teško mi je riješiti se onoga što je bilo prisutno u mom životu, a moja odjeća koju sam nosila kada sam bila debela bila je strpljiv suputnik i svjedok osjećaja i kretnji, uspjeha i poraza. Možda bih je mogla pokloniti kako bi nastavila svoju zadaću s nekom drugom prijateljicom, ali bilo bi grubo prići nekoj osobi i reći: „Budući da sam ja smršavila, a Vi ste i dalje debeli, možda bi Vam ove hlače odgovarale?“. To se tako ne radi! Nitko ne želi biti zapamćen po svojim manama. To bi bilo kao da pokloniš hlače bez nogavica nekome tko nema nogu. Prava uvreda. Možda bih čak neke odjevne predmete mogla i preinačiti pa od tkanine izraditi vreću za prljavi veš ili ih koristiti kao krpe za brisanje prašine. U međuvremenu ću sve čuvati. Tako ću dobiti na vremenu nekoliko mjeseci u kojima ću odlučiti što učiniti s ogromnim prnjama izlizanim na bokovima i grudima. Staru robu tužne, ali uvijek nasmiješene debeljuce pospremila sam u kartonske kutije i čuvam ih u ormaru u spavaćoj sobi i odgađam odluku. Pomalo, donijet ću ju u skladu s prilikama. Dobivam tako i na vremenu potrebnom kako bih se distancirala i postala ravnodušna, jer ono što je daleko od očiju, beščutno postaje daleko i od srca. Nije u mojim rukama. To je zakon preživljavanja.

Nakon gastrektomije nisam bila uopće loša! Odjećom prekrivam nedostatke. Nikada neću imati tijelo poput Tony, dovoljno vitke da bi se svidjela Davidu, ali priznajem da sam postala tašta, i govorim istinu jer mi je teško rasipati se njezinom čistoćom. Tu i tamo se u zgradi u kojoj su živjeli moji roditelji, a sada ja, pokvari lift pa se treba penjati stepenicama do šestog kata. Nekoć me taj napor mučio, ali sada uživam. Uspnem se poput neke glumice koja se penje na pozornicu stepenicama postavljenim crvenim tepihom, smiješeći se i mašući fotografima i kažem si: „kakva pobjeda, Maria Luísa, i kakav podvig! Tko bi rekao?!“.

Ogledalo u liftu obično puca kada su u zgradi radovi. Živcira me to jer si na njemu, na brzinu, na putu do posla stavljam ruž. Kada sam bila debela, izbjegavala sam gledati svoj odraz, ali danas se gledam uživajući u svojoj zreloj ljepoti. Ponekad pomislim da sam u prošlosti izgubila mnogo vremena jer se nisam svidjela sama sebi, ali zaključujem da je to izgubljeno vrijeme istinski proživljeno u gubitku, kao i vrijeme za koje se misli da je proživljeno u dobitku. I smirim se.

Kada se vratim kući, ulazna vrata vode u mračni *hol* bez svjetlosti. Prijedem ga i u koju god da sobu uđem, zabljesne me nemilosrdna svjetlost, bilo sprijeda, okrenuta zapadu, bilo straga okrenuta istoku. Bole me oči od svjetlosti. Ne mogu ju podnijeti, ali daje toplinu prostoru i uveseljava dane. Kada sam tužna, nazovem Leonela, koji me nasmijava svojim planovima kako

ćemo jednog dana imati djecu. Kažem mu: „Čovječe, već sam u menopauzi“, ali on odgovori da nema veze i da ćemo otići u Kaliforniju jer je tamo sve moguće. On i njegov partner žele biti roditelji. Ostao im je gorak okus u ustima od prijašnjeg pokušaja. Sanjali su o djetetu koje se nikada nije rodilo. Objasnim mu da postoje stvari kojima nije suđeno da se dogode i koje ne ovise o našim željama. U potpunosti smo u rukama priče koja je zapisana da se dogodi.

Kada su mama i tata došli iz Mozambika i kad smo 1985. otišli pogledati stan koji je bio na prodaju, oduševili smo se svjetlošću i pogledom na stražnjoj strani. Stan je bio prostran, s dobrim pogledom i kao da leti u zraku. Mama je govorila da u domu u kojem ima svjetlosti nitko ne galami i svi imaju pravo, ali, istinu govoreći, u našem se domu povremeno galamilo godinama, sa i bez razloga, kao i u svakoj drugoj.

Kada su se vratili, moji roditelji nisu mogli zamisliti povratak u zemlju u kojoj su se rodili, jer su vidjeli previše svijeta da bi se mogli nastaniti u provinciji. Nikad se to nije reklo, ali podrazumijevalo se. Poslali su me u Portugal 1975., odmah nakon nezavisnosti, a kako sam ja završila svoj osamljeni izlet u Cova de Piedade u kući tetke Marije da Luz, nisu ni oni htjeli ići dalje. Outra Banda² bila je desna ruka glavnog grada, opuštena i multikulturalna kao i Lourenço Marques od siromašnih, odakle su došli. Zato su tu kupili stan u kojem su dočekali kraj svojih dana i u kojemu ja sada živim. Bila je to sudbina kojoj nitko ne može pobjeći, čak ni sami bogovi.

Tata se rodio u Caldas da Rainha 1924. godine. Tamo je upoznao mamu koja se rodila iste godine i koja je bila iz Alcobaça, ali je u Caldi provodila praznike s rođakinjom Irene, koja ju je molila za pomoć u svom kafiću. Tata je 1952. emigrirao u Mozambik u potrazi za dostojanstvenim životom. Nekoliko godina kasnije zaprosio je mamu u pismu i oženili su se bez njezine prisutnosti, kako je bio običaj u tim situacijama. Mama mu se pridružila kada je uhvatila slobodno mjesto za dalek put na brodu *Império*. Tata je putovao na drugom brodu, *Pátria*.

Ja sam došla na svijet 12 godina kasnije. Mama nije podnosila djecu u truhu. Ostajala je trudna i pobacila je više puta Božjom voljom, tako da se može reći da je moje rođenje bilo čudo. Prvo i zadnje u našem životu. Trebala sam se zvati Maria Josefa, kao tatina mama ili Clara Maria, kao kuma iz Mozambika, ali mama nije popuštala i nazvala me Maria Luísa, jer je to bilo veselije ime

² zona u Lisabonu, odnosi se na južnu obalu rijeke Tejo

i podsjećalo ju je na Louise Brooks, glumicu iz filmova Charlia Chaplina koje je u mladosti u ljetnim noćima gledala na otvorenom.

Stan koji sam naslijedila od svojih roditelja nalazi se u zoni Outra Banda koji je, kao što svi znaju, prostran i monoton južni kraj. Outra Banda nas je ugodno primio i nikada odavde nismo htjeli otići. Ovdje počivaju naša tijela, moje od mesa, njihova na putu do praha, premda se svakog dana trudim održati ih živima i vjerujem u tu svoju moć kao u vodu koja teče iz slavine, ukoliko nema prekida u distribucijskoj mreži.

Uspoređujem naš život s putovanjem južnim morima koji su prepuni usamljenih, ponekad neprimjetnih, pirata i pomoraca.

MOJA SOBA

Nalazi se sa stražnje strane zgrade, okrenuta istoku. Vrata sobe nalaze se na istom zidu kao i ulazna, s njihove lijeve strane. Soba ima pristup zatvorenom ostakljenom balkonu s kojeg se vide rijeka Tejo i zaljev Mar da Palha koji okružuju Lisabon, Barreiro, Montijo i Alcochete. Ujutro sunce u potpunosti pada na cijelu sobu. Nad vratima koja ju odvajaju od balkona vise zavjese od sive šantung svile koje umanjuju obilje sunca.

Davidu sam upoznala prvih mjeseci 1985.godine. Bio je mladi pjesnik u razvoju te sam mu napisala kratko pismo u kojem sam izražavala svoje divljenje njegovim tekstovima objavljenim u časopisu *Ideia e Acção*, kojemu sam postala vjerni čitač. Odgovorio mi je da zahvaljuje, ali da nema razloga da se ja zanimam za nasljednika onih koji su se podigli s dna. Nije bio ništa više doli student koji paralelno i radi i nikada neće uspjeti nadići tu sudbinu zbog klasnih razlika, govorio je. U sebi nije vidio nikakvu vrijednost. „Ništa ne valjam. Nemoj mi više pisati.“

Bilo mi je dovoljno. Naše se dopisivanje intenziviralo, prešli smo na nalaženje u Amori i zaljubio se u mene. Ja nisam bila osobito zainteresirana, jer je dečko još imao 17, a ja sam već napunila 21, ali sljedeće su se godine moji planovi nenadano promijenili. Prosvijetlilo me i poljubila sam ga u njegovoj sobi čiji je prozor bio okrenut na jug Arrentele, u prigradskoj roditeljskoj kući, prekidajući tako poslijepodnevo čitanje. Željela sam to i učinila. I on je želio, ali nije se odvažio. Bili smo sjedili na podu prekrivenom novinama, knjigama i časopisima. Bio je to početak putovanja.

Tony sam upoznala puno prije nego što se u mom životu pojavio David. U 1978. godini, Tonyjine grudi izgledale su kao male kruške u razvoju, tvrde i simetrične, sa smeđim bradavicama.

Onih godina kada nisam živjela s roditeljima, nakon kolonizacije, bile smo cimerice i kolegice u školi Lourinhã.

Tony je došla sredinom prvog polugodišta, na početku jedne studentske noći u vrijeme večere. Čim su nam naredili da se ustanemo od stola, ravnatelj me pozvao u malu sobu za posjete, čiji su zidovi bili obloženi lakiranim drvetom te su na njima visjele uokvirene slike najboljih učenica, i upoznao nas.

„Ovo je Antonia, došla je iz Angole i njeni su roditelji još uvijek tamo, kao i tvoji. Imate dovoljno zajedničkih točaka da biste se oslonile jedna na drugu i bile prijateljice.“

Ravnatelj je vjerovao u mene. Vjerojatno su moje oči pokazivale tužnu želju koja je tražila mirno utočište u školi, vidjevši nebo na slici institucionalnog reda koji je uslijedio nakon kaosa, kada sam stigla iz Mozambika nakon nezavisnosti. Škola je u onom trenutku i poslije svega što sam prošla bila luksuz. Imala sam krevet i poštene obroke. Pravila su bila ista za sve. Više nisam bila manje vrijedna, neravnopravna povratnica, nego jedna od mnogih koja nije imala nekoga tko bi se brinuo za moj odgoj ili onih koje su tamo upisane za kaznu jer su „lude za momcima“:

Nismo se smatrale problematičnima. Pretpostavljam da se u zatvoru zatvorenici međusobno ondje doživljavaju, kao i svi drugi, u prolazu, kao ljudi bez mjesta pripadanja i podrške. U osnovi su ljudi jednaki, na svim koordinatama.

Antonia, Tony za prijatelje, i ja postale smo nerazdvojne. Od nas dvije, ona se nametnula kao kraljica, hladna i distancirana poput angolanske Clarice Lispector. Ni ona ni ja nismo tu bile za kaznu. Naši su roditelji radili u Angoli i Mozambiku, pokušavajući obnoviti ono što su izgubili dekolonizacijom, a nas su zbog naše sigurnosti poslali u Portugal. Nisam ništa znala o Angoli, osim onoga što se učilo u školi o geografiji i kulturi te imena missica 70-ih godina, koje su sve bile puno ružnije od onih iz Mozambika. Znala sam da je Angola Afrika, ali Afrika je za mene bila jug kontinenta.

Roditeljima sam napisala beskrajno puno pisama u kojima sam im opisivala svoju novu prijateljicu iz Angole kao kćer važnih ljudi, barem se tako predstavljala. Imala sam veliku potrebu da moji roditelji odobre moju novu i važnu prijateljicu, možda jer nikad nisu odobravali prijateljstva, osobito mama.

Tony je bila mršava, poprilično uspravnog držanja i nosila je pripijene levisice koje su oblikovale njene tanke noge, ravan trbuh i mala prsa. Ja sam bila debela, poprilično kratkovidna, s velikim trbuhom i grudima. Bila sam podređena. Dobra, pametna i ružna služavka. Tony se držala kao princeza koja se vratila iz Angole, pokazivala je veliku otpornost prema bilo kakvom poslu i brzo je prihvatila moju ponudu da se subotom poslijepodne naginjem nad bunar, trljajući njezine čarape, grudnjake i gaćice, čak i one zaprljane zbog mjesečnice, kao da perem svoju robu, ali svetiju. Tonyjino tijelo bila je mirišljava i jestiva vreva u koju bi se u snovima u potpunosti

uranjala, kad bi takvo stapanje tijela bilo moguće. Brinula sam se za Tony kao što brinemo za one koje volimo, u dobroj namjeri, iz želje, bez ikakvog napora i usluge.

Subotom ujutro, poslije kupanja, dok joj je koža još bila vlažna, nanosila bih joj hidratantnu kremu za tijelo svuda osim na grudi i intimne dijelove. Tony se polako svlačila, a ja sam promatrala kako joj se pod vlažnom kožom kreću mišići, ravnodušna sfinga osvjetljena bjelinom jutarnje svjetlosti, nepodnošljivom za oči, ali isprekidane zavjesom koja ukrašava prozor u našoj sobi, šaptala je „malo mi je hladno da bih bila razotkrivena“, odavajući dojam dosađivanja zbog usluge koju mi je činila time što mi dopušta da se brinem o njoj, iako joj je odgovaralo kada bi se neka od nas ponudila da je dobrovoljno izmasira i hidratizira joj kožu afričke kraljice. Pružala se potrbuške na uskom krevetu u sobi, opuštala se obješenih ruku, po jedna sa svake strane, i prepuštala se tretmanu, dok je masaža ne bi svladala. Imala je debelu kožu kakvu imaju bijeli Angolanci, pomiješane rase, pomalo tamnosivu te dugu kovrčavu kosu velikog volumena, koja je padala u tamnosmeđim pramenovima s bakrenim odsjajem. Tony je bila crna Bo Derek.

Češljala se krećući od sljepoočnica preko ušiju. Imala je kovrče koje si je pričvršćivala na zatiljku kako bi si zategnula oči da izgledaju azijski. Njezina je mama u Luandi bila gospođa iz visokog društva koja je radila kao kozmetičarka koja se bavila depilacijom. Zato je ona imala iskustva u tome, u uklanjanju dlaka gotovo u potpunosti na dijelovima tijela za koje, do tada, nisam ni pomislila da bi se mogle uklanjati. Pozorno sam u nevjerici slušala terminologiju i opis tehnika i postupaka koji su dovodili do odstranjivanja pliša raširenog po ljudskoj koži. Navodno žene nisu uklanjale dlake samo na nadusnicama, nogama i pazusima. U Luandi je bilo osoba koje su uklanjale dlake i na intimnim dijelovima tijela, sve. Bilo mi je teško povjerovati u to. Ženama u mojoj obitelji genetika nije ponudila mnogo za uklanjanje.

„Stidne dlake na preponama, zbog kupaćeg kostima?“, pitala bih.

„Ne. Više. Sve. Ovdje i skroz iza, do stražnjice“, objašnjavala je, šireći noge i pokazujući spomenute dijelove.

„Ljudi nemaju dlake tuda“, obrazlagala sam.

Odgovorila bi mi da je mama bila stručnjak za taj posao, što joj je osiguravalo i autoritet, jer je to puno puta vidjela, o da. Moja je mašta zamišljala moguću scenu ne vjerujući, pogotovo jer je bilo

trenutaka u kojima se Tony, unatoč tome što je bila pametna, prepuštala kontradikcijama, dokazujući sklonost bunilu.

Tonyjin život u Luandi bio je poput napetog američkog akcijskog filma. Tata joj je bio mehaničar u tvrtki Kawasaki ali, riječima njegove kćeri, izgledao je kao šarmantni i bogati *playboy* koji se kretao u visokom društvu s mamom, kada nisu radili kao mehaničar i kozmetičarka, omogućavajući Tony život odrasle i samostalne osobe. Pripadale su im gotovo sve radionice s motorima u Angoli. Tony je u Luandi nosila kožne hlače i jaknu, različitih modela, te se vozila motorima marke Honda, Yamaha ili Kawasaki velikog obujma, kako bi došla do otoka i polutoka Mussula gdje je jela jastoge s roštilja s limunom i feferonima, kupala se, surfala, igrala tenis, bila prvakinja motocrossa i Formule 1 te je živjela tu i tamo s vozačima iz cijelog svijeta, s kojima se već bila natjecala i redovno ih pobijedivala. Posjećivala je goleme luksuzne kuće Emersona Fittipaldija i Bjorna Borga. Svi su joj se divili i rasparavljali su o sportovima s motorima i tenisu s jakom konkurencijom. Bila je obećavajući talent u svim sportskim područjima.

„Vidiš li ovu fotogtafiju?, ovu dasku? To sam ja na jednom prvenstvu u surfanju na Mussulu; osvojila sam nagradu.“ Primijetila sam obojena jedra u daljini i neke siluete koje je bilo nemoguće razaznati. Bila je to Tony koja je osvajala prvenstvo u surfanju.

U Luandi je imala bend u kojem je pjevala i svirala solo gitaru, a o ostalim članovima nije bilo spomena. Bila je uspješna u muzici, kao i na plesnom podiju. Često je odlazila u diskoteke sa šarenim isprekidanim svjetlima koja su pratila zvuk najviše tehnologije, proizašlog iz snažnih zvučnika raširenih po dvorani. Diskoteke kao ona Johna Travolte, koji je plesao u *Saturday Night Fever*, glumca kojeg je osobno poznavala i koji ju je pokušavao zvesti cvijećem i večerama svaki put kada bi dolazila u SAD, iako mu je Tony pružala otpor. Smatrala ga je prestarim.

S 14 je godina sama putovala avionom, autom ili motorom po cijelom svijetu. Nije bilo granice koja bi ju spriječila. Policajci su poznavali ili nju ili njezine roditelje, bogate i moćne, ili su znali da je Fittipaldijeva prijateljica, pa su ju puštali da se slobodno kreće. Kada bi ju samo vidjeli, pustili bi ju. Nije čak ni pokazivala putovnicu. Sve s lakoćom. Lagano bi se nasmiješila i zahvalila s udaljenosti. Tamo gdje bi se pojavila, vrata bi se otvarala, ljudi bi stajali kako bi ju promatrali i pozorno slušali, njezina je ljepota izazivala prepirke koje bi se riješile zahvaljujući njezinoj intervenciji. Tony je bila stručnjak u karateu, imala je crni pojas i tako kako je izazivala

dvoboje svojom senzualnošću, tako ih je i završavala sa sigurnim udarcima borilačkih vještina. Nakon što bi nametnula red i pravdu, izašla bi kroz vrata diskoteka i barova, obučena u pripijenu i sjajnu odjeću, senzualno i s elegancijom hodajući po pisti, poskakujući i gledajući unazad, držeći glavu visoko, prije nego što bi otišla.

U Tonyjinim je žilama kolala nesvakidašnja krv, jedinstvena u svijetu. To se otkrilo i prije dekolonizacije, dok je radila analizu krvi kako bi sudjelovala u sportskim prvenstvima. Nije bila ni grupa A, ni grupa B, kao ni AB ili 0. Ni pozitivna ni negativna. Bila je krvna grupa nepoznata među ljudima.

Ta je informacija došla do Amerikanaca. Jednog su dana na vrata njihove vile-palače u Luandi pokucali ljudi iz tajne službe, s tamnim naočalama i u svijetlo sivim odijelcima. Nakon što su izbjegli njihove pse koji su bili trenirani kako bi napali crne zlikovce koji su htjeli nezavisnost, zamolili su da uđu. Njezini roditelji primili su ih u velikoj sobi te su Amerikanci tražili dopuštenje da ju za vrijeme dugih praznika odvedu u podzemnu infrastrukturu u obliku mjehurića, u jednu američku pustinju koju nisu poznavali, podvrgavajući ju svim vrstama testiranja u sterilnom ambijentu. Taj je veliki mjehur bio sagrađen isključivo u svrhu ispitivanja Tonyjine krvi. Njezino preživljavanje na Zemlji s tako neobičnom vrstom krvi bilo je misterij, ali njezina je jedinstvenost objašnjavala njezinu sportsku reputaciju, kao i nadmoćno samopouzdanje i eleganciju. U tajnom i u potpunosti bijelom mjehuru, svi koji su sudjelovali u znanstvenom pokusu koji se fokusirao na Tony, nosili su složena zaštitna odijela, poput onih koje su imali astronauti, uključujući i nju, te su joj svakodnevno intravenski davali kemikalije, radili joj pretrage, vršili transfuzije i skenirali ju od glave do pete u velikim elektroničkim spravama, čije je mjesto radnje bilo poput znanstvene fantastike. Sve i da joj roditelji nisu odobrili testiranja, odveli bi ju, jer je o dekodiranju tog fenoma krvi ovisilo spašavanje čovječanstva i njegov prijelaz u nove znanstvene i civilizacijske stadije. Čim su američke tajne službe dobile odobrenje roditelja, prevezli su ju avionom i automobilom, cijelim putem zavezanih očiju, kako nikada ne bi mogla pratiti znakove i locirati centar visoke sigurnosti u kojem su ju testirali. I nitko na svijetu nije znao za to, samo Amerikanci, ona, njezini roditelji i ja, ali nisam to mogla ispričati. Ne, ne bih ispričala, naravno, kome bih ja ispričala nešto takvo, i ako je bila tajna, bila je tajna i točka.

Dok je ona nabrajala međunarodne avanture, ja sam tom izvanzemaljskom angolanskom fenomenu razmazivala mlijeko za tijelo, jako polako, po leđima, rukama i nogama.

Odgajateljice i kolege smatrali su subotnje rituale nejasnim i sumnjivim, mada nam ništa nisu mogli prigovoriti s „legalne“ strane. Sve se po običaju odvijalo među djevojkama, ali školom su počele kružiti određene glasine o meni i Tony, koje nimalo nisu povrijedile njezinu reputaciju bijele angolanske ljepote, ljepotice nad ljepoticama. U mom je slučaju šteta bila veća. Ja sam bila kit.

U školi za dečke gdje smo se svakodnevno premještale kako bi prisustvovala nastavi, naša je učionica bila zadnja u hodniku najmlađih i dečki iz smjene skupljali su se kako bi nas vidjeli dok prolazimo. Biti u pratnji Tony bio je velik izvor stresa, jer je ona privlačila njihove poglede, što je pogoršavalo moju situaciju. Bivajući pored nje, lako bi vidjeli ljepoticu i, dva koraka iza, zvijer. Dečki su ju okruživali. Ja sam preferirala ostati nezamijećena. Ona me zvala. „Ovo je moja prijateljica“, predstavljala me osjećajući potrebu za društvom koje ju nije ugrožavalo. Oni su se smijali, tolerirajući, ali prezirući i podsmjehujući se debeloj prijateljici, između redaka u tim razgovorima i situacijama, jer je Tony bila ta koju su željeli.

Prelazim hodnik učionica u crnim kožnim čizmama na petu, sličnima onim koje ima Tony, među mnoštvom djevojaka. Sve idemo prema razredu u visokim petama, noseći pamučnu radnu kutu na crvene i bijele kockice, uniformu koju svi preziru i nazivaju kuhinjskom krpom, ali osjećam da me štiti od debljine koja će se još više primijetiti ako obučem odjeću jedne obične djevojke. Preko radne kute obučem plavu jaknu iz Melke, od krute kaki tkanine, kupljenu na rasprodaji u Porfíriosu, u Baixi u Lisabonu, krajem prošlog ljeta. Našla sam ju na hrpi muške odjeće, gotovo sve u XL veličini, jer muškarci imaju pravo biti veliki. Muški kroj predstavlja dizajn tkanine senf žute i prljavo bijele boje po cijeloj dužini ispod ruku. Nisam izabrala ni boju ni model. Ništa mi nije odgovaralo. Izabrala se sama. Ja sam stala u nju i tako je postala ispravna jakna.

„Ne grije, ali mi služi. Ispod nje obučem više vesti. Tako se snađem. Znam se održati na površini, ne privlačiti pozornost, sakriti se u mnoštvu ljudi i čekati“, mislila sam. „Budućnost će biti bolja. Priskrbit će mi skromnu, ali toplu kućicu, koja će biti moj dvorac i utočište. Zamišljala sam da izvana ima izgled radničke kuće kakva je bila jedna na putu do škole, čija su ulazna vrata u sredini vodila direktno na šetnicu, s jednim prozorom sa svake strane, ali kojoj je bilo potrebno ličenje fasade. Unutra ne bi bila bilo kakva kuća, već špilja Ali Babe, a skriveno bi blago bile tkanine i sukna, med, udobnost i sigurnost. To bi bila moja kuća, druga majčina utroba. Usnula bih maštajući o svojoj budućoj kući, sastavljajući ju u mislima.

Dečki iz smjene, koji su priželjkivali one najrazvijenije cure, naslanjali su se na zidove zelenoplavog hodnika dok smo prolazile i dobacivali nam. Nisu smjeli odstupati od strane na kojoj su bila vrata njihovih učionica, tako da im je to bio jedini način kretanja. Nisu mogli ići u našem smjeru, prema zidu s visokim prozorima, gdje smo mi također hodale uz zid i s njima razmjenjivale poglede i drske riječi, sve dok profesori ne bi došli. Uvrede kojima se vrijeđa one koje se zapravo voli. Glupane! Glupačo! Glup si! Štrkljava! U prolazu čujem, „vidi kita, plavog kita“. To sam ja. Smiju se. Rugaju se. Ne uspijevam sve čuti. Odbijam čuti. Blokiram zvuk tog epiteta što su mi dobacivali, koji odzvanja mojim mozgom, na putu od djevojačkog doma do učionica i obrnuto. Bježim od glasova, ne ubrzavajući korak, kao netko tko skriva da je počinio zločin, kao da ništa ne čujem oko sebe, osim prve Bachove suite za violončelo, i kao da se nisu izgovorile riječi koje su me oslabile; ali u isto vrijeme izbjegavajući ubrzati korak, u potpunosti ne želeći shvatiti razlog, jer me ne zanima što misle i govore, svejedno mi je, u mom nekopolebljivom svijetu, samo mom, gdje ostajem netaknuta u vučjem brlogu iskopanom u utvrdi moje duše. To su samo dječaci iz smjene, najmlađi. Mogli bi biti neki drugi. Imaju svoje razloge. Kit u boji jakne iz Melke, koja ne grije, ali sakriva trbuh. Kit im ne odgovara, ne pokazuje im da ih čuje. Oni viču, „dodi ovdje zvijeri, zvijeri iz Arrábide!“ „Iz Arrábide?!“, zapitam se. „Koje Arrábide, iz Porta ili Palmele? Postoji zvijer u Arábidi?!“. Na sceni je uspješan film, istog žanra kao i Spielbergove *Ralje: Orca: The Killer Whale*. Kit ubojica je veći od morskog psa, sličan plavetnom kitu, ali opasniji, neminovan, morski pas-kit, ubojit, zastrašujuć i koji ubija bez milosti. Oni se smiju dok prolazim, pričaju sami sa sobom, „kite ubojico, veliki bijesu mora, jesi li već nekog danas pojela?“. Smiju se. Zabavljaju se. Pričaju sami sa sobom, ali kit čuje. Ne želeći, riječi ostaju upisane u istom onom mozgu koji ih odbija. Kit. Kit ubojica. Zvijer.

3. DEFINIÇÃO DA TRADUÇÃO

Pode-se dizer que a língua é o elemento principal da comunicação. No mundo existe um grande número das línguas usadas e quando as pessoas ou grupos que não falam as mesmas línguas querem comunicar, é necessária a tradução de uma língua para a outra. A tradução é uma forma da comunicação e Ivir (1984:11) define-a como a transformação da mensagem expressa numa língua para uma mensagem do mesmo valor para a outra língua. É importante destacar que a mensagem deve manter o seu valor principal, quer dizer que os receptores da mensagem traduzida têm que receber o mesmo conteúdo que receberam os receptores da mensagem original. Como já se pode entender, os participantes na comunicação são o emissor e o receptor da mensagem, mas na tradução atua também a terceira pessoa, o tradutor, que tem a função dupla. Ele é tanto o receptor como o emissor. No princípio ele recebe o texto na língua fonte, logo tem que entender o conteúdo do texto e, em fim, expressar este conteúdo noutra língua.

Nos estudos tradutológicos as definições da tradução são diversas e podem-se dividir em três campos: linguístico, filológico e comunicativo. No campo linguístico, Catford (1974:1) indica que a tradução é “a substituição de um texto original com o texto do mesmo valor na outra língua” e que este valor equivalente ocorre entre as unidades linguísticas das línguas (gramática e léxico). Ao contrário, a filologia não dá importância aos elementos linguísticos, apenas enfatiza a preservação do valor artístico do texto. Por último, a linguística não podia explicar todas as mudanças no processo da tradução e como resultado apareceu a abordagem comunicativa. A abordagem comunicativa destaca que o mais importante é que a mensagem traduzida seja natural. Para explicar, não é suficiente ter em conta só o nível linguístico da língua, é importante também que a mensagem soe natural na língua traduzida, como se não fosse traduzida no primeiro lugar (Nida, em Ivir, 1984:36).

Como salienta Pavlović (2015:25), a tradução pode ser feita por homem ou por computador. Hoje em dia usa-se com frequência a combinação do homem e computador. Em relação ao modo de traduzir, distinguem-se a tradução oral e a tradução escrita. A tradução oral divide-se em tradução simultânea, na qual o tradutor fala quase no mesmo tempo com a pessoa cujo discurso está a traduzir, e a tradução consecutiva, na qual o tradutor fala depois da pessoa que fala na língua fonte, quer dizer fala quando a pessoa termina com alguma parte.

Para terminar esta parte, há de explicar a diferença entre a tradução literária e a tradução não literária. De acordo com Ivir (1984:31), a tradução literária é uma forma de arte que tem como propósito transmitir a experiência artística e assim o tradutor tem mais liberdade no momento de traduzir que o tradutor de um texto não literário, cuja tarefa é traduzir com mais fidelidade, já que o propósito do tal texto é transmitir informações concretas. Assim se conclui que a tradução não literária é neutra e objetiva.

Cada tradutor deve desenvolver diferentes habilidades para ser competente no seu trabalho. Tal como indica Ivir (1984:17), ele necessita poder codificar, ou seja entender a mensagem original e logo codificá-la de novo na língua do receptor da mensagem. Além disso, tem que transmitir a mensagem fielmente (sem que modifique o sentido principal) e também ter capacidade de estabelecer a comunicação com o receptor. Portanto, ele deve obter a competência comunicativa em ambas as línguas, tanto na língua do receptor, como na língua do emissor. Apesar de obter todas as competências necessárias, os tradutores muitas vezes têm problemas no processo de traduzir um texto por várias diferenças existentes entre as línguas. Alguns dos problemas são: a língua meta não tem hiperônimo, a língua meta não tem hipônimo, alguma palavra é culturalmente específica, o diferente significado associativo, etc. (Pavlović, 2015:38). Alguns destes problemas vão ser tratados a seguir, quando se vai analisar a tradução feita neste trabalho.

4. NIVEL GRAMATICAL

4.1. Exemplos de transposição

A transposição é uma das técnicas, ou seja alterações que os tradutores usam com mais frequência no processo da tradução. Liessem Vigorena e Pallú (2014:4) definem a transposição como “a tradução de elementos para classes gramaticais diferentes da língua de chegada, sem que se altere a mensagem, e quando ela for optativa, o tradutor deve utilizar a forma com mais ganho estilístico para o texto”. Em outras palavras, muitas vezes não é possível traduzir por exemplo um verbo na primeira língua com um verbo na segunda língua e nesse caso vai usar-se outra classe de palavra como um sustantivo ou adjetivo. Além de transpor classes de palavras num texto, é possível também transpor funções sintáticas. Neste caso, o tradutor altera uma frase ou função sintática porque a mensagem traduzida não parece tão natural ou não tem o mesmo valor semântico ou estilístico como a mensagem original (Ivir, 1984:139). A seguir vão ser apresentados vários exemplos do texto traduzido neste trabalho:

- preposição → *glagolski prilog*

Port: *Com a gastrectomia deixei de conseguir comer.*

Cro: *Učiniivši gastrektomiju, više nisam mogla jesti.*

- locução preposicional → preposição simples

Port: *O meu corpo diminuía à razão de 250 gramas por dia...*

Cro: *Tijelo mi je gubilo po 250 grama na dan....*

- voz passiva → voz activa

Port: *A mamã morreu no ano passado, pouco depois de Bento XVI ter renunciado, logo substituído pelo Papa Francisco...*

Cro: *Mama je umrla prošle godine, nedugo nakon što se Benedikt XVI. odrekao službe. Naslijedio ga je papa Franjo...*

- verbo → advérbio

Port: ...*nem voltar a parecer uma mulher que não se consegue olhar ao espelho...*

Cro: ... *niti želim ponovno biti žena koja se ne može pogledati u ogledalo...*

- substantivo → advérbio

Port: ...*mas é uma brutalidade chegar junto de uma pessoa e dizer...*

Cro: ... *ali bilo bi grubo prići nekoj osobi i reći...*

- adjetivo → substantivo

Port: *Vestida* *disfarço as imperfeições.*

Cro: *Odjećom* *prekrivam nedostatke.*

- adjetivo → substantivo

Port: *Quando era gorda* *evitava ver-me refletida...*

Cro: *Kada sam bila debela, izbjegavala sam gledati svoj odraz...*

Como exemplo de transposição comum pode destacar-se a tradução de uma das três formas nominais, o gerúndio. As formas nominais por si só não expressam modos ou tempos verbais; o seu papel é semelhante aos dos substantivos, adjetivos ou advérbios. O gerúndio caracteriza-se pela terminação –ndo e costuma designar uma ação prolongada. Apresenta-se em duas formas, o gerúndio simples e gerúndio composto. O gerúndio simples costuma designar uma ação que ainda está em movimento, enquanto o gerúndio composto normalmente marca uma ação terminada antes da ação da oração principal e está formado por verbos auxiliares *tendo* ou *havendo* e particípio do verbo principal (Cunha e Cintra, 1999:487). Na língua croata o gerúndio português traduz-se muitas vezes usando *glagolski prilog sadašnji* e nesses casos considera-se como a tradução literal, já que se trata das categorias equivalentes:

Port: ...*e caminhava lentamente, adaptando-me.*

Cro: ...*te sam hodala polako, prilagođavajući se.*

Mas não é sempre possível traduzi-lo usando o *glagolski prilog sadašnji*. Nos seguintes exemplos o gerúndio foi traduzido com frases relativas em croata, por serem gramaticalmente ou estilisticamente mais adequadas no dado contexto. Nestes casos são os exemplos transposição:

Port: ...*com a atraente luz branca no final, chamando-os...*

Cro: ... *primamljivo bijelo svjetlo koje ih priziva...*

Port: *Na porta que o separa da marquise pendem cortinas de shantung cinzento, diminuindo a abundância de luz.*

Cro: *Nad vratima koja ju odvajaju od balkona vise zavjese od sive šantung svile koje umanjuju obilje sunca.*

No texto analisado encontraram-se também exemplos de transposição relativamente ao tempo verbal pretérito mais-que-perfeito. Para expressar uma ação passada na língua portuguesa usam-se com frequência o pretérito perfeito, o pretérito imperfeito e o pretérito mais-que-perfeito. Neste momento vai-se analisar só o pretérito mais-que-perfeito, que tem a forma simples e a forma composta. Na língua portuguesa é mais comum usar a forma composta que a forma simples, especialmente na língua falada. O pretérito mais-que-perfeito composto indica uma ação que ocorreu antes de outra ação já passada e “é formado pelo verbo auxiliar *ter* no imperfeito do indicativo e pelo particípio do verbo pleno da perífrase verbal” (Paiva Raposo *et al.*, 2013:530) . Na língua croata os tempos passados são *perfekt*, *aorist*, *imperfekt* e *pluskvamperfekt*. Apesar de existirem quatro tempos verbais para expressar uma ação passada, a forma verbal mais frequente na linguagem oral e escrita é o *perfekt*:

Port: ...*mas tinham-me cortado metade do estômago...*

Cro: ...*ali odstranili su mi pola želudca...*

Port: ...*garantiam que antes tínhamos andado a viver acima das nossas possibilidades...*

Cro: ...*tvrdili su da smo prije živjeli iznad svojih mogućnosti...*

No último exemplo em vez de usar o *pluskvamperfekt*, o equivalente croata do pretérito mais-que-perfeito português, usou-se o advérbio *već* para acentuar que a segunda ação ocorreu antes da primeira, o que também é o exemplo da transposição:

Port: ...*até porque o miúdo ainda andava pelos 17 e eu tinha feito 21...*

Cro: ...*jer je dečko još imao 17, a ja sam već napunila 21...*

5. NÍVEL LEXICAL

5.1. Equivalência

Como já foi mencionado anteriormente, a noção da equivalência é talvez a mais importante no processo da tradução. Segundo Oliveira Pontes e Francis (2014:231), a equivalência consiste „na base da relação entre um texto fonte, escrito num determinado idioma, e um texto alvo, escrito em outra língua para a qual o tradutor deve verter a essência do primeiro texto“. Nida (em Pavlović, 2015:46) destaca que “não existem duas línguas idênticas no mundo, então tampouco pode existir a correspondência absoluta entre duas línguas quaisquer”. Embora não existam os equivalentes idênticos, a tarefa do tradutor é encontrar o equivalente mais próximo da mensagem da língua original. Como exemplos da equivalência no texto analisado vão-se analisar as unidades fraseológicas e os falsos cognatos.

Segundo Monteiro-Plantin (2017:1) as unidades fraseológicas são “combinações de unidades léxicas, relativamente estáveis, com certo grau de idiomaticidade, formadas por duas ou mais palavras, que constituem a competência discursiva dos falantes utilizadas convencionalmente em contextos precisos, ainda que muitas vezes de forma inconsciente“. Na categoria das unidades fraseológicas incluem-se expressões idiomáticas, colocações, provérbios, etc. As unidades fraseológicas muitas vezes causam problemas no processo de traduzir, já que a sua tradução depende de vários fatores. Para traduzir uma unidade fraseológica pode-se usar uma unidade de forma e significado similar, uma unidade de significado similar e forma diferente, uma paráfrase ou se pode omitir (Baker, 1992:72). A tarefa do tradutor é reconhecer a unidade fraseológica, entendê-la, considerar o estilo e registro do autor e então escolher o melhor método de traduzí-la:

Port: *...e a escaneavam de alto a baixo em enormes máquinas electrónicas...*

Cro: *... i skenirali ju od glave do pete u velikim elektroničkim spravama...*

Port: *...mas a mamã bateu o pé e nomeou-me Maria Luísa...*

Cro: ... ali mama *nije popuštala* i nazvala me *Maria Luísa*...

Port: ...homem bondoso, compreensivo, humilde, *de boa cepa*...

Cro: ...dobrodušan čovjek pun razumijevanja, ponizan, *iz dobre obitelji*...

Port: Em Luanda, a mãe era *uma senhora da alta* que fazia depilações para fora.

Cro: Njezina je mama u Luandi bila *gospođa iz visokog društva* koja je radila kao kozmetičarka koja se bavila depilacijom.

Port: Não podia *dar-lhe desgostos* por medo de que a estenose na aorta, de que padecia, se agravasse...

Cro: Nisam joj htjela *zadati još više muke* zbog straha od pogoršanja stenoze aorte od koje je patila...

Port: *Uma de cada vez*, conforme se vai conseguindo tomar.

Cro: *Pomalo*, donijet ću ju u skladu s prilikama.

Para continuar, Koessler e Derocquingy (1928, em Martins Guedes, 2017:30) definem o termo falsos amigos como “o léxico de duas línguas, de uma mesma família linguística, que podem ter forma semelhante, mas diferem nos significados, de modo parcial ou total”. Na maioria dos casos, trata-se das palavras que têm a mesma origem, mas foram prestadas nos diferentes períodos ou seu significado mudou ao longo do tempo (Pavlović, 2015:42). No processo da tradução o tradutor tem que entender que as palavras que têm a forma semelhante, não necessariamente têm o significado semântico semelhante. Os erros que se produzem por causa

dos falsos cognatos podem aparecer em vários níveis, como nível fonológico, gramatical e lexical, mas com mais frequência ocorrem no nível lexical, especialmente com as palavras internacionais e quando estas palavras foram prestadas em ambas as línguas de uma terceira língua.

As vezes pode ocorrer que a palavra tem tanto a forma, como o significado semelhante em ambas as línguas, como se pode ver no próximo exemplo:

Port: *Foi o ano em que Edward Snowden revelou ao mundo que o Big Brother existe fora da ficção...*

Cro: *Iste je godine Edward Snowden otkrio svijetu da Big Brother nije samo fikcija...*

O termo *ficção* na língua portuguesa marca algo que não é verdadeiro ou não corresponde à realidade. O mesmo significado tem a palavra *fikcija* em croata. Ivir (1984:108) define este conceito como cognato verdadeiro. Ao contrário, o exemplo seguinte é um exemplo do falso cognato com significado diferente:

Port: *Acredito que os objetos têm uma aura, **uma relação** com os seus companheiros humanos...*

Cro: *Vjerujem da stvari imaju neku auru, **neku povezanost** s ljudima...*

Na língua portuguesa, a palavra *relação* marca uma ligação ou conexão, enquanto a palavra croata *relacija*, que tem a forma semelhante, marca a distância entre dois lugares ou uma proporção. Por isso não é possível traduzir o termo *relação* com o seu equivalente na forma *relacija*. O mesmo ocorre com o exemplo seguinte:

Port: *O compartimento acede a uma varanda fechada, transformada em **marquise**, da qual se avista o rio Tejo e o Mar da Palha banhando Lisboa, Barreiro, Montijo e Alcochete.*

Cro: *Soba ima pristup zatvorenom **ostakljenom balkonu** s kojeg se vide rijeka Tejo i zaljev Mar da Palha koji okružuju Lisabon, Barreiro, Montijo i Alcochete.*

Enquanto a palavra *marquise* se define na língua portuguesa como varanda ou galeria envidraçada, na língua croata a *markiza* pode-se referir a uma mulher que tem um título nobre, ao telhado de lona ou à pequena mesa estofada (Klaić, 2012:849). Então seria errado traduzir a palavra *marquise* com o seu equivalente na forma *markiza*.

5.2. Modulação

Além da transposição e equivalência, no processo de traduzir também se usa com frequência a modulação. Conforme Vinay y Darbelnet (1995), a modulação é “a variação da forma da mensagem obtida pela mudança da perspectiva”. É importante destacar que a modulação não muda o significado da mensagem, só há mudança no foco e visão. Em vista disso, trata-se de usar a frase diferente na língua original e língua meta para expressar a mesma ideia. A modulação realiza-se quando apesar de que uma mensagem seja gramaticalmente correta, não é conveniente ou apropriado usá-la na língua meta.

No texto analisado encontrou-se o exemplo do substantivo *casa*. Para começar, a palavra *casa* pode marcar uma família, um lar. Para marcar um lar ou o ambiente em que alguma pessoa vive, na língua croata usa-se o substantivo *dom*:

Port: *A mamã dizia que na **casa** onde há luz ninguém ralha e todos têm razão, mas, para dizer a verdade, na nossa **casa** foi-se ralhando periodicamente, ao longo dos anos, com e sem razão, como em qualquer outra.*

Cro: *Mama je govorila da u **domu** u kojem ima svjetlosti nitko ne galami i svi imaju pravo, ali, istinu govoreći, u našem se **domu** povremeno galamilo godinama, sa i bez razloga, kao i u svakoj drugoj.*

De acordo com o dicionário Porto Editora (2019), além de uma família ou lar, a palavra casa pode marcar também “qualquer edifício destinado a habitação”, “construção destinada a habitação, por oposição a apartamento”, etc. Assim sendo, a palavra *casa* tem varios significados e para que o tradutor entenda qual é o significado na certa frase, deve considerar o contexto. Por outro lado, todos estos conceitos na língua croata são expressados com diferentes substantivos que têm o seu significado específico. No primeiro exemplo, a palavra *casa* foi traduzida como *zgrada*. Já que na mesma frase se menciona que esta casa tem por mínimo seis andares, a tradutora concluiu que se tratava de um prédio de muitos andares, ou seja um edifício, que na língua croata corresponde ao termo *zgrada*:

Port: *De vez em quando o elevador da casa dos papás, agora minha, avaria, e é necessário subir as escadas até ao sexto andar.*

Cro: *Tu i tamo se u zgradi u kojoj su živjeli moji roditelji, a sada ja, pokvari lift pa se treba penjati stepenicama do šestog kata.*

No próximo exemplo fala-se sobre o apartamento, que se define na língua portuguesa como “a parte independente de um edifício de habitação destinado a residência particular” (Porto Editora, 2019) que confirma que se trata de um edifício. No exemplo seguinte a palavra “casa” foi traduzida como *stan*, que na língua portuguesa corresponde ao substantivo apartamento:

Port: *Quando os papás chegaram de Moçambique e visitámos o apartamento que estava à venda, em 1985, apaixonámo-nos pela luz e pela vista das traseiras. Era uma casa aérea, suspensa no ar e com amplos horizontes.*

Cro: *Kada su mama i tata došli iz Mozambika i kad smo 1985. otišli pogledati stan koji je bio na prodaju, oduševili smo se svjetlošću i pogledom na stražnjoj strani. Stan je bio prostran, s dobrim pogledom i kao da leti u zraku.*

Outro exemplo no texto analisado é a frase *quarto de solteira* que designa um quarto que usa a mulher que não é casada. Na língua croata a tradução literal seria *djevojačka soba*, mas esta expressão costuma usar-se na língua croata para referir-se a um quarto pequeno que em passado usavam as donas de casa. Este quarto normalmente estava situado ao lado da cozinha e tinha a entrada separada do resto de apartamento. Para evitar a ambiguidade, decidiu-se traduzir a frase quarto de solteira com a frase *moja soba*, que traduzida ao português seria *o meu quarto*:

Port: *Quarto de solteira*

Cro: *Moja soba*

6. NÍVEL FONOLÓGICO E ORTOGRÁFICO

Nesta parte vão-se analisar as diferenças na ortografia da língua portuguesa e língua croata e também o aspecto fonológico que segundo Ivir (1984:93) ocorre quando uma frase e o seu conteúdo semântico se traduzem para a outra língua, mas modificam-se conforme o sistema fonológico da língua meta. Os aspectos mencionados são especialmente importantes quando se trata de uma tradução escrita.

De acordo com as regras ortográficas da língua croata (Badurina *et al.*, 2008:208), os nomes próprios das famosas pessoas históricas ou da religião adaptam-se à língua croata e não se consideram como nomes estrangeiros:

Port: ...logo substituído pelo **Papa Francisco**, homem bondoso, compreensivo, humilde...

Cro: Naslijedio ga je **papa Franjo**, dobrodušan čovjek pun razumijevanja...

Port: ...pouco depois de **Bento XVI** ter renunciado.

Cro: ...nedugo nakon što se **Benedikt XVI.** odrekao službe.

No segundo exemplo pode-se notar também a diferença entre o uso do ponto na língua croata e na língua portuguesa. Na língua croata é obrigatório usar o ponto como sinal ortográfico depois de um número ordinal, tanto o romano, como o arábigo.

Além dos nomes próprios das pessoas históricas ou da religião, à língua croata adaptam-se também os nomes das algumas cidades, continentes e províncias, quer dizer exônimos:

Port: O compartimento acede a uma varanda fechada, transformada em marquise, da qual se avista o rio Tejo e o Mar da Palha banhando **Lisboa**...

Cro: Soba ima pristup zatvorenom ostakljenom balkonu s kojeg se vide rijeka Tejo i zaljev Mar da Palha koji okružuju **Lisabon**...

Port: ...vamos a *Califórnia*, porque lá tudo se faz.

Cro: ... da ćemo otići u *Kaliforniju* jer je tamo sve moguće.

Port: Sabia que Angola era *África*, mas *África*, para mim, era o sul do continente.

Cro: Znala sam da je Angola *Afrika*, ali *Afrika* je za mene bila jug kontinenta.

Outra diferença quanto às regras ortográficas da língua portuguesa e croata é visível na escrita das nacionalidades, que na língua croata sempre se escrevem em maiúscula, enquanto no português se devem escrever em minúscula:

Port: A informação chegou aos *americanos*.

Cro: Ta je informacija došla do *Amerikanaca*.

Outro problema com os nomes próprios no processo da tradução é a sua declinação. Na língua croata, quando se declina um nome próprio estrangeiro, é necessário pôr a letra *j* entre a base e a terminação em alguns casos gramaticais (neste caso o caso genitivo) se o nome estrangeiro ao pronunciá-lo termina com os vocábulos *-i*, *-io*, *-ia*:

Port: Frequentava as imensas casas de luxo de *Emerson Fittipaldi* e *Bjorn Borg*.

Cro: Posjećivala je goleme luksuzne kuće *Emersona Fittipaldija* i *Bjorna Borga*.

Port: ...por ser um nome mais alegre e lhe lembrar a *Louise Brooks*, atriz de *Charlie Chaplin*, cujos filmes vira projetados ao ar livre, nas noites de verão da sua juventude.

Cro: jer je to bilo veselije ime i podsjećalo ju je na *Louise Brooks*, glumicu iz filmova *Charlieja Chaplina* koje je u mladosti u ljetnim noćima gledala na otvorenom.

Port: ...e, como eu fora acabar a minha solitária excursao na Cova de Piedade, em casa de tia **Maria da Luz**...

Cro: ...a kako sam ja završila svoj osamljeni izlet u Cova de Piedade u kući tetke **Marije da Luz**...

7. ELEMENTOS CULTURAIS

A tradução considera-se como um dos meios de comunicação e na realidade pode-se dizer que a tradução é a tradução das culturas. Até agora muitos autores investigaram o processo da tradução e os problemas que esta causa. Alguns deles dedicaram-se à questão da tradução dos elementos culturais, que para vários tradutores representam o maior problema no processo de tradução. Pavlović (2015:70) confirma que só quando os participantes da comunicação têm em comum o tema sobre o que falam, a comunicação pode fluir sem dificuldades. Mas quando é necessário traduzir um elemento da cultura original para a outra que não conhece este elemento, quer dizer que este elemento não existe na cultura-meta, surgem varios problemas porque se uma cultura não conhece um conceito, tampouco tem a maneira para expressá-lo. Os elementos culturais abarcam os elementos das áreas da vida quotidiana, alimentação, desportos, política, religião, etc. As diferenças entre as culturas causam muito mais complicações para o tradutor que as diferenças entre as estruturas linguísticas (Nida, 1964:161). Considerando o tipo de elemento que se traduz e a sua função comunicativa, o tradutor precisa escolher uma das soluções possíveis para a tradução de um elemento cultural. Vários autores oferecem diferentes opções para traduzir os elementos culturais, mas aqui se decidiu apresentar aquelas de Pavlović (2015:73) que se usaram no texto analisado:

7.1. A tradução descritiva

A primeira opção é fazer a tradução descritiva, isto é a definição do elemento. Neste caso o tradutor explica o elemento descrevendo-o. Este procedimento parece mais natural, mas tem tanto os lados positivos, como os lados negativos. Pavlović (2015:78) explica que a vantagem é que o tradutor pode oferecer todos os detalhes necessários para o entendimento de um elemento, mais ao contrário esta descrição pode parecer desinteressante e demasiado longa. No texto analisado este procedimento usou-se várias vezes:

Port: *Uns anos depois pediu a mamã em casamento, por carta, e casaram por procuração, como era uso nestas situações.*

Cro: *Nekoliko godina kasnije zaprosio je mamu u pismu i oženili su se bez njezine prisutnosti, kako je bio običaj u tim situacijama.*

O casamento por procuração é um tipo de casamento em que um ou ambos os indivíduos não estão presentes fisicamente. Aquele que não está presente normalmente é representado por outra pessoa qualificada. Apesar de este tipo de casamento existir em outras culturas também, como na cultura espanhola ou inglesa, ao investigar este tipo de casamento mostrou-se que não existe na Croácia e que na língua croata não existe a denominação para este tipo de casamento. Sendo assim, a melhor opção pareceu traduzir com uma explicação breve.

Outro exemplo é a palavra *marquise* que se define na língua portuguesa como “varanda ou galeria envidraçada” (Porto Editora, 2019). Então, para este elemento cultural decidiu-se usar a definição de *marquise* e traduzí-la a croata como *zatvoreni ostakljeni balkon*:

Port: *O compartimento acede a uma varanda fechada, transformada em **marquise**, da qual se avista o rio Tejo e o Mar da Palha banhando Lisboa, Barreiro, Montijo e Alcochete.*

Cro: *Soba ima pristup zatvorenom ostakljenom balkonu s kojeg se vide rijeka Tejo i zaljev Mar da Palha koji okružuju Lisabon, Barreiro, Montijo i Alcochete.*

Usou-se também a tradução descritiva no exemplo do topónimo Outra Banda, mas a explicação deu-se na nota de rodapé porque seria longa demais para incorporá-la no texto:

Port: **A Outra Banda** *era o braço direito da capital, descontraída e multicultural como a Lourenço Marques dos remediados, donde vieram.*

Cro: **Outra Banda**³ *bila je desna ruka glavnog grada, opuštена i multikulturalna kao i Lourenço Marques od siromašnih, odakle su došli.*

³ zona u Lisabonu, odnosi se na južnu obalu rijeke Tejo

7.2. Empréstimo linguístico

A segunda opção é o empréstimo linguístico que em outras palavras significa incorporar uma palavra da língua original a outra língua sem traduzí-la, mas fazendo as vezes ajustes adequados no sentido ortográfico. Frequentemente este tipo de palavras infiltra-se na língua e permanece como empréstimo. Ivir (1984:63) recomenda que quando o empréstimo linguístico se usa por primeira vez, que se escreve em itálico e explica em texto, em parênteses ou nota de rodapé:

Port: *Quando após a sua morte vieram os cortes da **troika** sobre a sua pensão e subsídio de invalidez, respirei de alívio por ela já não estar viva...*

Cro: *Kada je poslije njezine smrti došla **trojka**⁴ sa svojim rezovima po njezinu mirovinu i invalidninu, odahnula sam što više nije živa...*

O termo *troika* marca um grupo de decisão formado por a Comissão Europeia, o Banco Central de Europa e o Fundo Monetário Internacional. Como o termo *troika* tem semelhanças nos varios níveis da língua com o termo *trojka*, na opinião da tradutora a melhor opção era fazer um empréstimo em itálico e explicar o termo na nota de rodapé.

Alem dos dois procedimentos usados na tradução do texto analisado, podem-se usar outros como a tradução literal ou calque. O calque é o processo da formação de novas palavras traduzindo os vocábulos estrangeiros literalmente fazendo as adaptações necessárias com respeito às regras linguísticas da língua meta. Outra opção é usar a adição que significa dar uma explicação curta ao lado do elemento cultural, quer dizer sem omití-lo. A diferença da tradução descritiva, o elemento cultural permanece no texto e na maioria tem o papel ou função de aposição. Ademais, algumas vezes a opção conveniente seria a substituição ou equivalente cultural. O tradutor pode em vez de traduzir um elemento cultural, encontrar o elemento semelhante, isto é comparável, na cultura meta. Istos dois elementos nunca são idénticos, mas em algumas circunstâncias podem-se considerar como equivalentes. Afinal, ás vezes um elemento cultural pode ser omitido ou é possível fazer um neologismo (Pavlović, 2015:80).

⁴ Trojku čine članovi Europske komisije, Europske središnje banke i Međunarodnog monetarnog fonda

8. CONCLUSÃO

Como já foi mencionado no princípio, a língua é o elemento principal da comunicação. Quando duas pessoas querem comunicar e não falam a mesma língua, surge a necessidade da tradução. Para que a tradução de uma mensagem seja exitosa, o tradutor deve levar em consideração vários fatores e informações contextuais. É de grande importância que a mensagem mantenha o seu valor principal. Posto que não existem duas línguas idênticas, não podem existir dois equivalentes idênticos. Assim sendo, a tarefa do tradutor é encontrar na língua meta o equivalente mais próximo da mensagem da língua original.

Logo, frequentemente não se pode traduzir literalmente porque a mensagem traduzida deve parecer e soar natural, como se fosse original e não traduzida. Assim se conclui que a fluência também é um dos elementos importantes. Ademais, não são importantes só os elementos linguísticos, devem considerar-se também os elementos extralinguísticos, como o contexto e a cultura. Ao traduzir um texto escrito, o tradutor tem que respeitar o estilo do autor e preservar o valor artístico do texto. Portanto, cada tradutor deve desenvolver diferentes habilidades para ser competente no seu trabalho. Ele deve transmitir a mensagem sem que modifique o seu sentido principal e deve obter a competência comunicativa em ambas as línguas, tanto na língua original, como na língua meta. Além disso, deve conhecer o mundo e as culturas diferentes.

Hoje em dia, um dos problemas mais comuns é a tradução dos elementos culturais. As diferenças entre as culturas causam muitas complicações, provavelmente mais que as diferenças linguísticas. Existem varias soluções para a tradução dos elementos culturais e cada tradutor precisa escolher a solução mais adequada, levando em conta o tipo de elemento que se traduz e a sua função comunicativa.

REFERÊNCIAS BIBLIOGRÁFICAS

Badurina, L. et al. (2008), *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica hrvatska

Baker, M. (1992), *In other words: a coursebook on translation*. London e New York: Routledge

Catford, J.C. (1974), *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford University Press

Cunha, C. e Cintra, L. (1999), *Nova gramática do português contemporâneo*. Lisboa: João Sá da Costa

Dicionários Porto Editora: Infopedia. <https://www.infopedia.pt/>

Figueiredo, I. (2017), *A Gorda*. Lisboa: Editorial Caminho

Hrvatski jezični portal: <http://hjp.znanje.hr/>

Ivir, V. (1984), *Teorija i tehnika prevodenja*. Novi Sad: Centar "Karlovačka gimnazija" Sremski Karlovci

Klaić, B. (2012), *Novi rječnik stranih riječi*. Zagreb: Školska knjiga

Liessem Vigorena, C.A. e Pallú, N.M. (2014), "Vinay e Darbelnet: Uma análise das estratégias usadas na tradução de *slogans* publicitários". Unioeste. Disponível em http://s3.amazonaws.com/jell_2014_20140426130603/papers/papers/000/000/137/original/Artigo_Jell-Caroline_Vigorena.pdf?1407617218

Martins Guedes, M.F. (2017), "Ensino/Aprendizagem de Falsos Amigos em Línguas com a mesma origem: Português e Espanhol". Faculdade de Letras da Universidade do Porto. Disponível em <https://repositorio-aberto.up.pt/bitstream/10216/109335/2/234142.pdf>

Monteiro-Plantin, R.S. (2017), "Fraseologia e paremiologia: para que ensinar, se todo o mundo sabe?". ReVEL. Disponível em <http://www.revel.inf.br/files/7e02a7f4cb22a2e4935d77ae89882e69.pdf>

Nida, E.A. (1964), *Toward a Science of Translating*. Leiden: E.J. Brill

Oliveira Pontes, V. e Francis, M. (2014), “A noção de equivalência para os estudos da tradução, lexicografia e sociolinguística variacionista”. Universidade do Estadual do Oeste do Paraná. Disponível em <https://periodicos.ufsc.br/index.php/traducao/article/view/2175-7968.2014v2n34p229>

Paiva Raposo, E.B. et al. (2013), *Gramática do português: volume I*. Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian

Pavlović, N. (2015), *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb: Leykam international d.o.o.

Vinay, J.P e Darbelnet, J. (1995), *Comparative Stylistics of French and English*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company